

De onafhankelijkheidspolitiek : enkele aspecten van de Duits-Belgische economische betrekkingen, 1936-1940

Reeds eerder werd de vraag gesteld of bij de door België gevoerde onafhankelijkheidspolitiek de vlag de lading wel dekte.

Uiteraard kan men zich dit ook afvragen i.v.m. de economische betrekkingen, meer bepaald met het nationaal-socialistische Duitsland. Enkele jaren reeds stelde de Amerikaanse historicus John Gillingham in dit verband, dat de leidende economische kringen in België reeds vóór de bezetting hadden beslist om te kollaboreren met de "would-be conqueror", nl. Duitsland (1). Zijn Vlaamse kollega Herman Balthazar zag het zo : "Als kollaboratie zou betekenen dat men België op politiek, militair en economisch gebied zonder meer liet opsorpen door Duitsland, dan zeg ik (...) daar was geen sprake van. Kollaboreren betekent hier wel dat men bereid is mee te werken in een Europa waarin Duitsland het politiek en economisch meesterschap verworven heeft" (2).

Ik wil in het midden laten of er bewust "beslist" werd te gaan kollaboreren, reeds voor de Duitse inval. Maar zelfs oppervlakkig bekeken zijn er al een aantal aanduidingen die toch aan het denken zetten.*

a. Algemeen : de ommekeer

Wij zijn in 1936. Het hoeft geen betoog dat de machthebbers in het Reich de Belgische economische wereld meer aanspraken dan de Franse Volksfrontregering. Dit wordt al bevestigd door een van de eerste rapporten van de "Handelspolitische Abteilung" van het AA, sinds de nieuwe oriëntatie van de Belgische buitenlandse politiek : *"die tatkräftige abwehrende Haltung der deutschen Reichsregierung gegen den*

* Die aanduidingen putten wij voornamelijk uit het politiek archief van het Auswärtiges Amt te Bonn. Men moet dus steeds voor ogen houden dat hier Duitse diplomaten aan het woord zijn die een gekleurd standpunt verkondigen. Maar dit geeft duidelijk hun vizie weer, vizie die toch bepaald werd door bestaande feitelijkheden en als zodanig een onderzoek waard.

Bolschewismus (hat) bei der belgischen Industrie LEBHAFTER ANERKENNUNG gefunden” (wij kursiveren). (3)

Bestellingen die vroeger in Frankrijk of Spanje zouden geplaatst zijn, werden nu aan Duitse firma's doorgegeven : *”Diese Tendenz greift (...) in Belgien immer mehr um sich. (d.h.) dass in diesem uns geschäftlich stets etwas fernstehende Lande ein erfreulichen Umschwung zu gunsten Deutschlands eingetreten ist*” (4).

Die *”Umschwung*” was reeds een jaar vroeger begonnen, wanneer de toenmalige Belgische gezant in Berlijn ter gelegenheid van zijn afscheidsbezoek op het A.A. verklaarde dat premier Van Zeeland hem *”wiederholt Andeutungen gemacht (habe) in der Richtung, ass er (Van Zeeland) wünsche and bereit wäre, mit Deutschland zu wirtschaftlichen Abmachungen auf einer viel breiteren Frundlage zu kommen, wie bisher*” (5).

Dezelfde bereidheid had Van Zeeland reeds in september van hetzelfde jaar 1935 laten blijken, toen hij bij het bezoek van von Ribbentrop aan Brussel (6) spontaan vertelde dat hij zich zeker niet zou verzetten tegen een regeling van de hangende Europese vraagstukken, en eraan toevoegde *”dass diese Einstellung auch für die Kolonialfrage gelte*” (7).

Het mag ons dan ook niet verwonderen dat aan verscheidene kanten de wens werd geuit de Duits-Belgische economische betrekkingen te verdiepen.

Een van de koplopers hierbij was Pierre Ansiau (8), directeur van de *”Société Générale De Minerais*” (nam 90 % van de zwavelzuurexport naar Duitsland voor zijn rekening) en raadgever van het konsultatief comité van het Bureau voor de Belgische handel (Comité consultatif de l'office commercial de l'Etat). Het Duitse gezantschap was daar zeer gevoelig voor en raadde de *”Handels-Abteilung*” van het A.A. aan *”eine engeren Fühlung zwischen belgischen und deutschen Wirtschaftskreisen*” (9) te bewerkstelligen. In die richting ageerde ook de syndikale Kamer van de Belgische Export (*”Chambre syndicale de l'Exposition belge*”) bij monde van haar ondervoorzitter Raymond Holweg, die *”selbstverständlich dem Wunsch (äusserte) dass die Beziehungen weiter ausgebaut werden sollten*” (10)

En Ansiau en Holweg waren geen uitzondering : rapporteerde Karl Goerdeler (burgemeester van Leipzig, *”Reichskommissar für Preisüberwachung*”), na een bezoek in België van 4 tot 12 juni 1937 niet : *”Die freundliche Stimmung ALLER Wirtschaftskreise gegen Deutschland ist ÜBERRASCHEND GROSS. ALLE versichern die Notwendigkeit des Zusammengehens*” (11) (wij kursiveren) ?

Dit uitgebreide memorandum van de *”Reichskommissar*” aan Rijksbankpresident en minister van economische zaken Hjalmar Schacht en aan gevolmachtigde voor het vierjarenplan Hermann Göring, is een nadere ontleding zeker waard.

Om te beginnen stipte Goerdeler aan dat Frankrijk met zijn Volksfrontregering België geen bescherming meer bood (ter vrijwaring der belangen van het Belgische kapitalisme ?), en dat men zich er daarom naar het reich richtte. Hij loofde hier de rol van gezant von Richthofen, die blijkbaar een goede propagandist was : iedereen in Brussel bewonderde zijn persoonlijkheid en zijn gastvrijheid immers.

In politieke kringen, aldus Goerdeler, was de stemming iets koeler *"aber gut"*; de Duitse houding t.o.v. de Joden werd niet afgekeurd, wel die t.o.v. de katholieke Kerk - overigens *"bin (ich) nicht einen Mann begegnet, der ein freundliches Wort für Frankreich gefunden hätte"*, (12) terwijl de Belgen hun economische kollega's in het Rijk loofden om hun korrektheid en voorkomendheid.

De hoofdbrok van het memorandum vormde de koloniale kwestie. De "Reichskommissar" had zijn gesprekspartners bereid gevonden tot economische samenwerking met Duitsland in Belgisch Kongo; hij brak een lans voor *"deutsch-belgische Gesellschaften auf wirtschaftlichen Grundlage"* (13) met een *"Dachgesellschaft"*: *"Hier kann sogar eine friedliche deutsche Durchdringung des Kongos in geduldrigen aber fruchtbarer Arbeit erreicht werden"* (14).

Goerdeler had de indruk dat dit de Belgen zeer gelegen zou komen. *"da sie (...) gern mit Deutschland sich kolonial gegen andere sicheren würden"* (15). Maar ook een nadere kollaboratie op het continent wensten de Belgen, wat zeer gunstig uitviel voor het Reich, omdat zo over België (en Nederland) de mogelijkheid ontstond tot *"anziehen"* van de Oslogroep.

En Goerdeler besloot: *"Hält die Politik sich taktvoll zurück (...) dann bietet sich gerade jetzt eine grosse Chance (...) Gesamte Eindruck: gute Chancen für wirtschaftliche Zusammenarbeit mit langfristigen Zielen"* (16).

Verder wees hij er nog even op dat Leopold III, Van Zeeland en Maurice Lippens (voor Kongo) zeer representatieve figuren waren. Goerdeler stelde zelfs al voor Lippens *"der sicher gern mitmacht"*, (17) het voorzitterschap van de *"Dachgesellschaft"* op te dragen (1).

Even na het memorandum-Goerdeler (en mede bepaald door zijn besprekingen te Brussel?) werd op 2 juli 1937 te Berlijn het "deutsch-belgisch-luxemburgisches Wirtschafts-Komitee" (Comité germano-belgo-luxembourgeois pour le Développement des Relations économiques) opgericht. België werd naast J.-E. Solvay vertegenwoordigd door C. Jussiant, voorzitter van de Antwerpse kamer van koophandel, André Peltzer van de Vervierse wol- en lederindustrie, Aloïs Mayer, directeur-generaal van Arbed, baron Georges Vaxelaire van de gelijknamige warenhuisketen en kommissaris der Belgische regering op de wereldtentoonstelling te Parijs; sekretarissen waren aan Belgische zijde: Pierre Ansiau en Georges Janson van het Solvay-concern. De Duitsers werden geleid door dr. von Schnitzler van IG. Farben. Officieel doel was *"namhafte Persönlichkeiten aus den 3 Ländern mit einander in Fühlung zu bringen und damit die durchführung einzelner wirtschaftlichen Angelegenheiten zu erleichtern, insbesondere aber eine günstige Atmosphäre für die gesamten wirtschaftlichen Beziehungen unter diesen Ländern zu schaffen"* (18).

Tot zover punt 1 van het protocol. Punt 2 bevatte een verwijzing naar het gezamenlijk bestuderen van gemeenschappelijke marktproblemen; punt 3 bepaalde: *"Unterstützung (...) solcher (...) Ein- und Ausführgeschäften welche (...) für das Komitee oder einzelne Mitglieder des Komitees Bedeutung gewinnen können"* (19).

Het comité stond echter niet alleen : er was reeds een inter-gouvernementele Duits-Belgische Handelskommissie, en in december 1938 deed Camille Huysmans een voorstel (waar het Rijk zich natuurlijk onmiddellijk akkoord mee verklaarde) ter oprichting van een Duits-Belgisch Havencomité.

Het is dus duidelijk dat aan beide kanten de wil bestond om de economische banden nauwer aan te halen. Men moet ook wel enig belang hechten aan het feit dat het Belgische standpunt terzake reeds vorm had aangenomen vóór de officiële inzet van de onafhankelijkheidspolitiek. Eveneens is duidelijk dat de Duitsers niet van plan waren hier kansen te laten voorbijgaan.

Hoe ging men nu praktisch een en ander uitwerken ?

b. Economische contacten op hoog officieel vlak : Duitsland tegemoet komen

De onafhankelijkheidspolitiek was slechts enkele maanden oud of Hjalmar Schacht, toenmalig voorzitter van het Duitse Emissie-instituut, verscheen te Brussel. In de loop van een officieel bezoek tussen 13 en 15 april 1937 voerde hij besprekingen met Leopold III, premier Van Zeeland, minister van Financiën De Man, de gouverneur van de nationale Bank Franck (20), regent van de nationale Bank Theunis en met andere figuren uit de omgeving van het Hof, de industrie en de financiën. Schacht gaf eveneens een perskonferentie. Volgens von Richthofen werd hij door de Belgische autoriteiten en journalisten "sympatisch, ja herzlich" ontvangen ; er heerste een atmosfeer van "vertraulicher herzlichkeit" (21). De gezant was van oordeel dat weer een bijdrage was geleverd tot de versterking van de bestaande sympathieën t.o.v. het Reich, en dat er nieuwe vrienden werden gemaakt. Schacht zelf schreef in een verslag over zijn gesprek met Van Zeeland : "die Notwendigkeit, Deutschland irgendwie entgegentzukommen wird auch von ihm (Van Zeeland) voll, erkannt" (22). Had dat iets met de "Kolonialfrage" te maken ? Men kan het veronderstellen, want onmiddellijk daarop vermeldde Schacht dat Frère, de medewerker van de premier, naar Berlijn zou komen om over dat vraagstuk te praten. - In zijn perskonferentie bleef Schacht algemeen en vertelde dat zijn bezoek de verdere uitbouw van de handelsbetrekkingen tussen België en Duitsland beoogde. Er deden evenwel hardnekkige geruchten de ronde dat het hem erom te doen was grondstoffen voor het Reich aan te kopen, en daarvoor krediet te krijgen met als tegenprestatie het toekennen van zekere voordelen voor de Antwerpse haven. Naar verluidt, zou zelfs een groep industriëlen, Antwerpse reders en handelaars de regering in die zin gepolst hebben. In het algemeen veronderstelde men echter wel dat het hier meer ging om een proefballonnetje vanwege de "Antwerps Combinatie" (23), dan om iets waar werkelijke resultaten van verwacht werden. Van uit welke hoek wél iets verwacht werd, waren de door Frère voorgestelde besprekingen in Berlijn i.v.m. de door het Rijk aangewende pogingen om dichter bij de Oslo-groep aansluiting te vinden. Van

Zeelands medewerker wees er het Duitse gezantschap vertrouwelijk op dat "der Besuch in Deutschland die 3. Fühlungsnahme sei" (24).

In zekere zin waren de toen gangbare praatjes dat de premier zélf zich naar de Rijkshoofdstad zou begeven, dus niet van alle grond ontbloot. Het geheel lijkt ons te moeten ingevoegd worden bij het zogenaamde Plan-Van Zeeland (25), dat een nieuwe aanpak op lange termijn van de internationale economische problemen voorzag. Het zou het Duitsland o.m. gemakkelijk maken opnieuw uit het Afrikaanse grondstoffenreservoir te putten door een soort koloniale "pool". *"Des démentis imprécis confirment que notre ex-premier a réellement songé à faire, aux dépens des territoires sous mandat un sacrifice qui, lié à un emprunt international, devrait permettre à l'Allemagne d'assainir sa monnaie et de sortir de sa géôle autarchique"*. Het eerste deel van het voorstel werd op internationaal niveau koel onthaald; de lening evenwel niet: *"Une partie du fonds d'égalisation des changes des trois puissances démocratiques procurerait un crédit spécial à la Banque des Règlements internationaux de Bâle. Sur ce crédit, des prêts seraient consentis à l'Allemagne et à l'Italie, mais ne pourraient être utilisés qu'à redresser et à stabiliser les monnaies de ces pays"* (26).

In 1937-1938 werd over dit plan - Van Zeeland de grote trom geroerd; de voorzitter van de liberale partij de Laveye, pleitte zelfs voor het beginnen van "de vastes négociations au sujet du problème colonial" met het Rijk (27). Een Duitse krant schreef: "Zoals de Führer en zijn medewerkers meermaals hebben ondertrept, is Duitsland bereid (...) mee te werken aan de nieuwe orde die ontstaan zal uit de oplossing van de grote economische vraagstukken" (28), wat er wel op wijst dat men in het Reich niet afkeurend stond t.o.v de "wirtschaftspolitische Mission Van Zeeland" (29).

Hoe dan ook werd in de loop van 1937 in elk geval door België (en Nederland) besloten Duitsland dezelfde economische voordelen toe te kennen als de landen die behoorden tot de konventie van Oslo.

Men bleef contact houden met Schacht; eind maart 1938 waren Janssen ("Société belge de Banque") en Mahieu, respectievelijk goeverneur en directeur van de nationale Bank, in Berlijn, waar zij een onderhoud hadden met Schacht. Verder spraken zij er ook met personaliteiten uit de industriële en financiële wereld. Enkele dagen daarna was de "Reichsbankpräsident" weer te gast in Brussel; hij ontmoette er de heren Janssen, Soudan (minister van Financiën maart-mei 1938), Frère, Max-Leo Gérard (van de "Banque de Bruxelles" en minister van Financiën mei-december 1938), Galopin (goeverneur van de "Société Générale"). Van Langenhove en Suetens (directeur van buitenlandse handel op het ministerie van buitenlandse zaken).

Bij dit alles speelde ook de economische sectie van het Belgisch gezantschap in Berlijn een rol. Onder leiding van L. Janssen werd er hard gewerkt aan "le développement de notre commerce avec le Reich" (30). Enkele weken later, en n.a.v. het bezoek van Camille Huysmans te Keulen, volgde er een lintjesregen:

meerdere Duitse personaliteiten die zich ingezet hadden voor de verbetering van de Duits-Belgische betrekkingen werden vereerd, terwijl aan de andere kant o.m. Suetens het grootofficierschap, Olivier Gérard, directeur van de clearings op Buitenlandse Zaken, het kommandeurschap en Antoine Van Caillie, directeur-generaal voor de middenstand en op Economische Zaken en een oude bekende van het Duitse gezantschap, met een "deutschfreundliche Einstellung" (31) de "Stern" der Orde van de Duitse Adelaar te beurt vielen.

Eind juni 1938 vertrok minister van economische zaken Paul Heymans op eigen verzoek naar Berlijn : het was de eerste maal sinds 1918 dat een Belgisch minister Duitse officiële instanties bezocht. Begroet met het traditionele protocol (eregarde, enz.) werd hij ontvangen door de Rijksminister van Economische Zaken Funk, Rijksminister van Buitenlandse Zaken von Ribbentrop, en staatssekretaris van het AA. von Weiszäcker.

"Les 2 ministres(...) se sont félicités de l'atmosphère de franche cordialité dans laquelle ces entretiens se sont déroulés : ceci ne peut avoir qu'une influence des plus heureuses sur les relations, toujours meilleures, entre les 2 pays", aldus het Belgische gezantschap te Berlijn (32).

Aan een funktionaris van het AA. had Heymans *"seiner Sympathie für Deutschland unverhohlen Ausdruck gegeben uns z.B. ausgeführt dass Belgien durch Jahrhunderte hindurch nicht von Osten wohl aber von Süden angegriffen worden sei"* (33).

In een kommuniquee van het DNB, werd er gezegd dat de Duitse autoriteiten de wens uitten de handelsbetrekkingen tussen hun land en België te verstevigen. Doorgaans goed ingelichte bronnen stipten zelfs aan dat er sprake was geweest van het sluiten van "driehoeksakkoorden" (34) ; dit kon men bevestigd zien in een toespraak van Heymans voor de Kamer van Koophandel te Antwerpen op 26 juli, waar hij het o.m. had over "De mogelijkheid de uitbreiding te bekomen van de bilaterale akkoorden met de landen met gekontroleerde deviezen (dus Duitsland), om aldus te geraken tot driehoeks- en plurilaterale konventies" (35).

Toelichtingen van die aard over wat er in Berlijn aan bod was gekomen, werden echter officieel niet verstrekt ; dat de minister ook de Internationale Tentoonstelling van het Artisanaat was gaan bekijken, werd wel meegedeeld... Een groot deel van de Belgische pers betreunde die diskretie wanneer het de verbetering van de handelsuitwisselingen met Duitsland betrof, en verweet de overheid hetzelfde systeem te hebben toegepast bij Schachts bezoeken aan Brussel.

Ook omtrent Heymans' reis naar Rome in oktober 1938 werd hetzelfde stilzwijgen bewaard. Van Italiaanse zijde werd enkel onderstreept dat de relaties tussen de twee landen steeds zeer goed waren geweest, en er werd hulde gebracht aan de Belgische "fair play" (36). In december verscheen Heymans, vergezeld door minister van openbare Werken Balthazar en oud-minister Huysmans, voorzitter van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers en burgemeester van Antwerpen, weer in Duitsland.

Dit was het resultaat van een maandenlange voorgeschiedenis, maanden waarin burgemeester en kamervoorzitter Huysmans door de Antwerpse havenkringen onder druk werd gezet om toenadering tot Duitsland te zoeken. De havenbonzen redeneerden zo: "Seiner Weltstellung als Hafen, seiner naturgegebenen Tätigkeit im Dienst der deutschen Wirtschaft zufolge ist Antwerpen verpflichtet, sich die Frage des Rheins und der Rheinhäfen angelegen sein zu lassen" (37).

Rekening houdend met de personaliteiten die in deze aangelegenheid een rol hadden gespeeld en de ongewone belangstelling ervoor in de media, moet de inzet ervan erg belangrijk geweest zijn.

Daarom is het wel interessant nader in te gaan op deze in het kader van de onafhankelijkheidspolitiek gewichtige nieuwe ontwikkeling in de economische betrekkingen.

c. Het "geval" Antwerpen : een exemplarisch geval

Enige voorbereiding was daar natuurlijk wel voor nodig. Zo was reeds in het voorjaar van 1937 de schepen van de haven Paul Baelde (liberaal) met Oscar Leemans (directeur van de economische dienst van de haven) naar Keulen vertrokken, waar zij de Antwerpse stand van de Lente-jaarbeurs even langsliepen, maar ook praatte met "Oberbürgermeister" (en tegelijkertijd gouvleider) Schmidt.

Op 1 juni 1937 kon konsul generaal Schmidt-Rolke het AA. melden dat burgemeester Huysmans Schmidt en andere heren van het Keulse stadsbestuur naar Antwerpen had uitgenodigd, waar zij verbleven van 7 tot 9 juni. Schmidt voerde gesprekken met Huysmans en de gouverneur van de provincie Antwerpen, baron Holyoet: de atmosfeer was "sehr harmonisch" (38).

Begin augustus vertrok Baelde naar Duisburg om daar als vertegenwoordiger van het stadsbestuur de "Antwerpse havenbelangen te behartigen" (39).

In december werd "Oberbürgermeister" dr. Otto van Düsseldorf op het stadhuis ontvangen: naar verluidt, werd er gesproken over een eventuele uitbreiding van de Rijnvaart.

Ondanks deze vriendelijke contacten deden er in de eerste maanden van 1938 geruchten de ronde dat de "Norddeutsche Lloyd" een aantal schepen in het vervolg Rotterdam i.p.v. Antwerpen zou laten aandoen. Er werd zelfs gefluisterd dat dit een represaillemaatregel zou zijn tegen het Antwerpse stadsbestuur, omdat het niet inging tegen de "kommunistische propaganda" in de haven.

Gezant Davignon ging dan persoonlijk zijn licht opsteken bij het AA., en benadrukte de "*in letzter Zeit sich so glücklich entwickelnde engere Gestaltung nicht nur der wirtschaftlichen, sondern auch der politischen Beziehungen*" (40). Hij hoopte bijgevolg dat men een en ander goed zou overwegen.

Hoedanook begon Antwerpen in april 1938 het offensief dat de Duitse deelname beoogde aan een z.g. Congres der Hanzasteden, dat zou plaatsgrijpen in juni-juli.

Huysmans verstuurde uitnodigingen naar Oberbürgermeister Krogmann van Hamburg, naar 41 andere Duitse steden en naar Britse en Skandinavische gemeenten (begin april) : stadsarchivaris Denucé nodigde prof. dr. Rörig ("Nord- und Ostdeutsche Forschungsgemeinschaft") uit om een voordracht te komen houden (5 april), enz. Zoals in het Reich de gewoonte was, hadden Rörig en de steden in kwestie gevraagd hoe ze moesten reageren : uit korrespondentie gevoerd tussen het "Reichsinnen-" en "Reichsaussenministerium" blijkt dat ze op de Antwerpse démarches liever niet moesten ingaan. Het "Innenministerium" had het over "zeer ongewone" uitnodigingen, die niet langs het diplomatieke kanaal gekomen waren, en besloot : *"keine Folge leisten"* (+1)... In die periode (eind april-begin mei 1938) viel ook de beslissing dat drie schepen van de "Norddeutsche Lloyd" niet meer in Antwerpen zouden aanleggen.

Maar nu raakte bij de Duitse overheid bekend - wat ook haar houding veranderde - dat Huysmans bereid was nog voor de "Hansatagung" een bezoek aan het Rijk te brengen, nadat dit in Antwerpse havenkringen bijna geëist werd met het oog op de "positieve" houding van Rotterdam t.o.v. Duitsland.

Schmidt-Rolke maakte de aanbeveling om een zo groot mogelijke Duitse delegatie naar de "Tagung" te sturen, omdat ze dan *"ganz von selbst zu einen deutsch-belgischen Freundschaftskundgebung"* (42) zou worden.

Ook de burgemeester van Keulen meldde de komst van Huysmans, terwijl gezant von Richthofen bij het AA. pleitte voor deelname aan de Tagung : het initiatief ging immer uit van Baelde en Leemans, die "deutschfreundlich" waren en de economische en politieke belangen van het Rijk in de metropool steeds gesteund hadden. Huysmans werd met economische represailles overhaald en de Belgische regering was akkoord - een geste van Duitse kant zou dus zeer "förderlich" zijn voor de politiek van Berlijn (43).

Voorlopig liet het AA. echter weinig van zich horen ; Schmidt-Rolke berichtte dan nogmaals dat Huysmans onder druk van de omstandigheden en dankzij de *"hiesigen Wirtschaftskreise, die auf gute Beziehungen zu Deutschland den grössten Wert legen"* (44), zijn houding veranderd had en naar Duitsland zou komen, welke beslissing hem zeker niet licht gevallen was en hem binnen de B.W.P. vele vijanden zou maken.

Op 12 mei nodigde het Belgische gezantschap te Berlijn in naam van haar regering de Rijksregering uit om zich te laten vertegenwoordigen op de "Tagung" : de 16de werd ook gezant von Richthofen uitgenodigd.

De 14de was Freytag, "Oberbürgermeister" van Duisburg, met zijn staf te Antwerpen (de ontvangst was "sehr harmonisch", "sehr freundlich"). Baelde en Leemans gingen even later naar Duisburg. De 17de vertrok Huysmans naar Keulen, een vertrek dat samenviel met een missive van het AA. aan vijf Rijksministers, waarin het voorgaande werd uiteengezet en ditmaal een duidelijke pro-"Tagung" houding werd ingenomen. Waarom ? Primo, uit propagandistische overwegingen (Kultur-

politisch), secundo met het oog op de economische betrekkingen, tertio ter konsolidatie van de Duits-Belgische verhouding op regeringsvlak.

Nog steeds werd de knoop niet doorgehakt. Ook niet op 20 mei, toen Huysmans met schepenen Baelde, Molter en De Bruyne, met Leemans en Willy Friling (van de Antwerpse Kamer van Koophandel) "zeer opgetogen" (45) uit Keulen terugkwamen. Huysmans en zijn gevolg uitten hun "grosse Genugtuung" over het harmonisch verloop van de ontmoeting: de burgemeester had zich in toespraken bereid verklaard tot nauwere samenwerking met Duitsland op handels-, cultureel en economisch gebied. Dat was toch wat pers en konsulaat-generaal meedeelden. In elk geval "*trank (Huysmans) auf das Wohl des deutschen Staatsoberhauptes*"(46).

Een en ander deed Schmidt-Rolke besluiten dat er nu een nog bredere basis ontstaan was voor een korrekte samenwerking (47).

Maar onafhankelijk van de laatste interventie van Schmidt-Rolke, gaf het "Reichsinnenministerium" op 23 mei 1938 uiteindelijk zijn fiat aan de Duitse "Tagung"-deelname, en werd aan de betrokken personaliteiten de toelating gegeven naar Antwerpen af te reizen. Ondertussen waren er in heel de weldenkende Belgische pers al lofzangen gehouden op het "uitstekende" Antwerpse initiatief.

"LE SOIR" deed lyrisch over de oude Hanza die, boven de politieke conflicten uit, poogde nieuwe afzetgebieden te vinden - "N'est ce pas la voix même des commerçants de la Hanse que l'on croit entendre parfois, en plein confusion de vingtième siècle, lorsque les grands organismes de notre métropole s'élèvent, avec ardeur et véhémence, contre les innombrables entraves qui paralysent le commerce international?" (48).

In een interview met Fernand Demany verklaarde Huysmans dat alleen België de Hanzageest kon heropwekken en een toenadering tussen de volkeren kon bewerkstellingen: "nous n'avons aucune haine et aucune ambition". Hij stipte aan dat Antwerpen steeds voor internationale vrijhandel was opgekomen, dat "*un homme de chez nous, M. Van Zeeland, (...) tout récemment encore, proposait au monde une sorte de croisade pour la liberté commerciale*", en besloot: "*Le moment est venu de passer aux actes (...). L'économie, l'échange de marchandises peut être un moyen efficace de rapprocher les peuples*"(49).

Een incident dreigde echter roet in het eten te gooien: begin juni raakte het publiek ervan op de hoogte dat drie schepen van de "Norddeutsche Lloyd" Antwerpen niet meer zouden aandoen. Hevig verontrust smeekte de "SOIR": "Il conviendrait que des négociations fussent ouvertes avec Berlin" (1 juni): "*il est grand temps que des négociations soient entamées avec Berlin pour que le problème de la compensation des échanges entre les 2 pays soit minutieusement remis sur le métier*". "nous avons à négocier avec l'Allemagne", "*il faut qu'au plus tôt le port d'Anvers et le gouvernement se mettent d'accord pour reprendre avec l'Allemagne des pourparlers*" (2 juni): "*qu'il (le gouvernement) négocie (...) avec l'Allemagne pour que l'avantage qu'elle vient de nous enlever, soit rendu*" (3 juni). En verongelijkt merkte diezelfde krant op: "on a pu dire récemment, qu'Anvers est le seul port non-allemand qui est 'devisenaktiv'. c.à.d.

que l'escale des bateaux allemands à Anvers PROCURE A L'ECONOMIE DE L'ALLEMAGNE UNE MASSE DE DEVISES TRES IMPORTANTES" (50) (wij kursiveren).

Na enkele dagen echter maakte schepen Baelde bekend dat er over de zaak gepraat was met het Reich : Antwerpen zou als compensatie voor het wegvallen van de drie Lloyd-pakketboten van de "Oriëntlijn" de eksklusiviteit krijgen over een nieuwe lijn met snelle kargo's van dezelfde rederij.

Maar nog erg onder de indruk gaf de voorzitter van de Antwerpse Kamer van Koophandel z'n mening te kennen dat Antwerpen in elk geval voor geen enkel offer moest terugschrikken om de reputatie zijner haven hoog te houden (51)...

Verder kreeg Antwerpen in juni dan het bezoek van de "Gesellschaft der Freunde und Förderer der Hamburgische Schiffsbauversuchsanstalt", en bezocht Huysmans, met de gebruikelijke camarilla rond hem, Duisburg.

En tenslotte was het zover : de Hanzadagen met hun tentoonstelling en voordrachten gingen van start (30 juni - 2 juli 1938) !

De openingsceremonie werd voorgezeten door Leopold III : voorzitter van het bureau was Baelde, leden, Denucé en de professoren Rörig, Eck (Brussel) en Ganshof, Huysmans verwelkomde de gasten (52). Op de eerste vergadering (1 juli) werd het woord o.a. genomen door prof. Rörig, Denucé en prof. Ganshof, terwijl tot slot van de dag premier Spaak de kongresdeelnemers (waaronder circa 300 Duitsers, meer dan de helft dus) een banket aanbood. Toen op 2 juli alles weer achter de rug was, waren op het spreekgestoelte verschenen : dr. Van Roosbroeck, prof. De Leener (Brussel), "Oberbürgermeister" Schmidt, "Senatspräsident" Greiser van Danzig, prof. Eck, "Hafendirektor" Hoffbauer van Duisburg en schepen Baelde, die de slotrede hield (hij sprak van "eendrachtige samenwerking", "ordering van de belangen" en "oprechte solidariteit") (53).

Terwijl de Belgische pers op een zeer positieve manier over de Dagen bleef nakaarten, en Leemans (*"Vor allen habe ich persönlich mit dieser Hanse-Tagung ein Fest von Annäherung und guten Einverständnis beabsichtigt"*) (54) zoals Huysmans, Schmidt-Rolke voor zijn gewaardeerde medewerking bedankte, begon men ook in Duitsland aan de definitieve evaluatie van de Tagung.

Iedereen was het er daar wel over eens dat een gunstige beoordeling zeker niet misplaatst was. Zowel konsul-generaal Schmidt-Rolke (die de "Tagung" eerder cultureel-politieke dan economische waarde toekende), als Rörig (*"Darüber kan aber kein zweifel sein : Antwerpen wünscht vor allem mit Deutschland in engere Beziehungen zu kommen"*) (55), de politieke afdeling van het AA. (*"Man wird feststellen müssen, was sich die Belgier in Antwerpen unter dem 'Ausbau der Grundlagen' vorstellen. Als dann kann man hier entscheiden, wie weit man in der Zusammenarbeit gehen will. (...) durch Hansa-Tagungen den deutschen Einfluss in Belgien (...) verstärken und die Atmosphäre verbessern"*) (56), en tenslotte "Oberbürgermeister" Schmidt, bij wie Huysmans niet vergeefs aangeklopt had, toen hij hem voorstelde een of ander organisme op te richten om de kontakten tussen de Hanzasteden levendig te houden, en... samen met Spaak

nogmaals een bezoek aan Keulen te brengen.

Schmidt had het er verder over dat "*ernsthafte und eingehenden Aussprachen (...)* insbesondere (über) den Nationalsozialismus" gedaan werden, en stelde dat (57) Huysmans nu tot een eerlijke en begripsvolle samenwerking met Duitsland bereid zou zijn.

Tijdens een gesprek met von Rintelen eind oktober 1938, kwam Schmidt daarop allemaal nog eens terug en bepleitte Huysmans' en Spaaks visite (deze laatste had graag kennis gemaakt met de "Reichsverkehrs" en de "Reichswirtschaftsminister") aan Keulen. Von Rintelen probeerde Schmidts enthousiasme wat te temperen en wees erop dat de marxist Huysmans pas in de laatste maanden z'n anti-nationaalsocialistische houding had laten varen.

Ook ambassadeur von Bülow-Schwante toonde zich, wat Huysmans betref, zeer voorzichtig en vond het onnodig hem "schon wieder" naar Keulen te laten komen, noch hem een ereteken te verlenen (58). Maar vermits Huysmans toch zou gaan, achtte de ambassade het dan nog het beste dat hij enkel een voordracht zou houden voor de "Wirtschaftsführer" (59).

Ondertussen was er in de Belgische pers eind oktober al bekendgemaakt, dat de Antwerpse burgervader eertlang naar Keulen zou vertrekken. Eind november wist men al dat het op uitnodiging van Schmidt in december zou gebeuren, en dat, zoals gewoonlijk, Baelde, Molter en Leemans Huysmans zouden vergezellen.

"LE SOIR" bracht op 27 november dan het bericht dat Huysmans en zijn staf voor het Hanzakongres van Keulen niet alleen zouden zijn: de ministers Heymans (Economische Zaken) en Marck (Verkeer), - allebei hadden ze nauwe connecties met de Boerenbond - zouden met de burgemeester reizen (60), wat toch eens te meer wel het belang bewijst dat men in België hechtte aan de betrekkingen met het Reich.

Begin december werden definitief de ministeriële deelnemers bekend gemaakt: Heymans en Balthazar (minister van Openbare Werken en opslorping van de Werkloosheid) voor België, Dorpmüller ("Reichsverkehrsminister") en Brinkmann (staatssekretaris van het "Reichswirtschaftsministerium" als vertegenwoordiger van Funk) voor Duitsland. Ook de heren Snoy, d'Oppuers, Gérard (van het ministerie van buitenlandse Zaken) en Rodhain (voorzitter van de Antwerpse "Fédération maritime") zouden meekomen.

Op 9 december tenslotte arriveerde het hele gezelschap in de Rijnstad. Huysmans sprak er over de commerciële en kulturele toenadering, en zei dat ondanks de verschillen in ideologie en regime er tussen België en Duitsland gemeenschappelijke vraagstukken bestonden die gemeenschappelijk moesten opgelost worden (61). Verder gaf hij zijn mening te kennen dat de materiële belangen van een groot deel van Duitsland en Antwerpen nauw verbonden waren, en dat zij er alle voordeel bij zouden hebben beloofd te worden met een goede politieke verstandhouding en met een wederzijdse eerbiediging van zekere overtuigingen (62).

Deze toespraak leverde Huysmans de unanieme lof op van zowel de Belgische als de Duitse pers : de "KÖLNISCHE ZEITUNG" b.v. schreef dat de burgemeester van Antwerpen zich inspande om nauwere betrekkingen aan te knopen met de Belgische buurstaten, en vooral met Duitsland (63), zowel op historische en filosofische, als op economische basis (64). Ook België in het algemeen kreeg van de "KÖLNISCHE" een pluimpje wegens zijn bijdrage in het toenaderingsstreven tussen Londen-Parijs en Rome-Berlijn : België, in tegenstelling tot Nederland, zette zich in voor het herstel van het "vertrouwen" tussen de staten en voor politieke, economische en morele samenwerking (65).

In de complimenten van het "BERLINER TAGEBLATT" aan Spaak werd ook Huysmans betrokken : zijn reis bewees immers dat het Belgische volk niet van een of ander tegen Duitsland gericht ideologisch blok wenste deel uit te maken (66). Over onderwerp en resultaat van eventuele onderhandelingen werd echter niets meege-deeld.

In de daaropvolgende maanden bleven de vertegenwoordigers van de Belgische havenbelangen groepen en hun Duitse collega's bij mekaar studiebezoeken afleggen. "LE SOIR" konkludeerde : "*(...) entente échange de marchandises et d'idées, donc civilisation et culture !*" (67).

Men kan dus wel rustig stellen dat de onafhankelijkheidspolitiek ervoor zorgde dat bepaalde vooroordelen t.o.v. het nieuwe Duitsland werden opgeruimd in economische kringen. Om het samen te vatten : "*rapprochements*" en "*collaboration*" met Duitsland zorgden voor "*sang nouveau pour un monde bien malade*" (68).

- Om het samen te vatten, tenslotte was hierbij opvallend dat het toenaderingsstreven blijkbaar reeds zó sterk was, dat men erin slaagde zelfs figuren als een Huysmans voor de wagen van de samenwerking met Duitsland te spannen. Een mooier alibi kan men zich moeilijk indenken...

d. Naast de "grote" politiek : "vendre belge"

Uit het voorgaande kon men zich wel een beeld vormen van de economische contacten op het officiële en semi-officiële vlak.

Moelijkker wordt het om in te gaan op details over in- en uitvoer, participaties, bestellingen, leveringen, aandelenportefeuilles enz. Dat is trouwens de bedoeling niet van dit artikel. Maar misschien is het wel illustratief om enkele typische voorbeelden aan te halen van de manier waarop bedrijven en personen in Duitsland en België hun relaties onderhielden.

Men moet daarbij wel enkele algemene cijfers voor ogen houden.

% van de Duitse import uit België :

1935	1936	1937	1938	1939 (jan.-mrt.)
3	?	3.6	3.6	3.4

(tegenovergestelde evolutie van het gemiddelde van west-Europa) (69).

invoer in miljoen Reichsmark uit België :

1935	1936	1937	1938
126	139	197	194

(5de plaats van alle Europese landen, inbegrepen de USSR en Turkije, in 1938 na Engeland, Zweden, Italië en Nederland)(70).

invoer van 1000 t van koper uit Belgisch Kongo :

1935	1936	1937	1938
25	28	30	40

(3de plaats na de USA en Zuid-Afrika) (71).

Daarbij komt dat volgens Belga in 1937 al Belgische financiers meer dan 1,5 miljard B.Fr. in het Reich geïnvesteerd hadden, meer dan Groot-Brittannië (72). - Wat was de "officiële" motivatie voor een en ander? "DEUTSCH-BELGISCHE WIRTSCHAFTS-BLÄTTER" ("BULLETIN DE L'INDUSTRIE ET DU COMMERCE") van 15 april 1939, over het principe van de handel tussen de twee landen : wanneer België voor 1000 B.Fr. Duitse goederen aankoopt, kan het rekenen op een gegarandeerde export van 860 B.Fr. naar Duitsland.

Onder de titel "Acheter allemand... c'est vendre Belge" vermaande men : *"Aussi tout Belge, toute firme commerciale ou toute autorité qui, pour des raisons quelconques, négligent l'Allemagne comme fournisseur, commet indirectement un acte répréhensible, car en refusant d'acheter, ils empêchent l'exportation de produits belges. (...) En insistant pour que les Belges achètent plus de produits allemands, nous avons conscience de remplir une noble mission, celle de collaborer à une extension plus grande des importations belges vers l'Allemagne. (...) Mal avisée est la propagande de certains groupements qui angagent les acheteurs à boycotter les produits allemands. En agissant de la sorte, ils sacrifient les intérêts de la Nation"*.

Het is tegen deze achtergrond van "vendre belge" dat men de hiernavolgende

voorbeelden van relaties naast de "grote" politiek moet zien.

1. "Atmosfeerverbeterende" kontakten.

Gastvoordrachtgevers speelden hier een niet onbelangrijke rol.

Zo was er het "Institut international du Commerce", wiens voorzitter, mr Hennebicq (73) met gezant von Richthofen ging overleggen wie er wel voor de "Société d'Economie politique" een kauserie over de economische betrekkingen met Duitsland kon houden. Als gevolg daarvan drong het A.A. aan op een voordrachtgever bij het "Reichsministerium für Wissenschaft", want "in *Hinblick auf den gegenwärtigen stand der deutsch-belgischen Wirtschaftsbeziehungen (besteht daran) ein erhebliches Interesse*" (74).

Zo was er het "Deutsch-belgisches Studienkomitee", weldra omgevormd tot "Deutsch-belgische Gesellschaft". Vooraanstaande figuren erin waren senator Lippens en ex-minister Hiernaux, lid van het "Office pour la Réorganisation économique" (75).

In het openbaar liet de "GESELLSCHAFT" zich vooral opmerken door de organisatie van spreekbeurten. Het ging hier om personen als Ch. Fonck, directeur-generaal van de Brusselse handelsfoor die in januari 1939 voor de "Gesellschaft" kwam spreken.

Het heen-en-weer reizen tussen België en Duitsland was werkelijk "in" tijdens deze periode.

Een paar voorbeelden: in Duitsland bestond er in 1937 reeds een "Deutsch-belgisches Studienkomitee". Studiereizen naar België werden georganiseerd; die van 26 september tot 3 oktober 1937 werd uitgewerkt door Raymond De Becker. Het gezelschap, waarvan Max Liebe deel uitmaakte, zou zich met economische en sociale vraagstukken bezighouden: De Becker had ontmoetingen gepland met mensen van de Boerenbond, de "Société d'Expansion de Liège" enz. (76).

In februari 1938 richtte het Belgische gezantschap te Berlijn een verzoek tot het A.A. om de toelating te bekomen voor het bezoek aan zekere Duitse fabrieken door twee ingenieurs van het Belgische leger - zij hadden nl. de opdracht een plan uit te werken ter oprichting van een "Cartoucherie de l'Etat belge" (77). Het OKW. stemde toe.

Reizen, of in elk geval uitnodigingen om te reizen werden er ook gedaan i.v.m. de Rijkspartijdagen te Nürnberg. In 1937 bv. werden als "Ehregäste" (dat was volgens de Duitsers zelf een "ganz besondere Ehrung") uitgenodigd Maurice Lippens, Raymond Ledoux ("*(er)sucht: für Belgien eine starke Anlehnung in kulturellen und wirtschaftlichen Beziehungen an Deutschland*" (78)) en kol. Pulinx (voorzitter van de "Union internationale des Organes officiels de Propagande touristique" en voorzitter a.i. van de Belgisch-Luxemburgse Dienst voor vreemdelingenverkeer) werd kort tevoren door Hitler ontvangen n.a.v. een kongres van de Unie.

In 1938 waren er een 15-tal eregasten, waaronder baron Firmin van den Bosch, graaf Maurice Lippens en Jules Hiernaux. Verder nog baron Fernand van Ackere (Gentse katholiek senator en industrieel), baron de Lannoit (van Ougrée-Marihaye en kommissaris-generaal van de internationale Watertentoonstelling te Luik), Olivier Gérard en Pierre Ansiau.

Een aantal mensen werden onder de *"selbatbezahlende Besucher"* geklasseerd. (79) Daar was o.m. Jean Delmartino (Direktor), lid van het Jeugatront van de KVV en medewerker van verkeersminister Marck).

Ook voor de partijdag van 1939 werden weer een aantal invloedrijke Belgen uitgenodigd.

Het aantal eregasten bleef konstant op een 15-tal.

Kwamen voor in de 2e *"Akten betreffs Vorschläge für Einladungen zum Reichsparteitag 1939"* (80): Paul Heymans - *"Einstellung zu Deutschland: freundlich"*, "Heymans (...) hat sich als Minister sehr stark um den Ausbau der deutsch-belgischen Wirtschaftsbeziehungen bemüht (81); Baron de Lannoit - *"Einstellung zu Deutschland: wirtschaftlich freundlich"*, felle voorstander van de Duitse deelname aan de Watertentoonstelling (82); Fernand van Ackere - *"Einstellung zu Deutschland: wohlwollend"*, *"(Er) ist der Repräsentant des belgischen Handwerks. Er steht in sländische Beziehungen zu den Organisation des deutschen Handwerks und trägt viel zur Erweiterung ihrer Beziehungen mit den belgischen Handwerksverband bei"* (83); Olivier Gérard werd uitgenodigd omdat het zo goed als zeker was dat men op hem *"durch nähere Einführung in die Organisation des III. Reiches im positiven Sinne"* (84) vat kon hebben, wat de Duits-Belgische economische onderhandelingen, gezien Gérard's "massgebende" invloed, enkel ten goede kon komen: Oscar Leemans - *"Einstellung zu Deutschland: sehr freundlich"*, *Leemans ist es zu verdanken, dass durch die Hanse tagungen eine enge Verbindung zwischen Antwerpen und den deutschen Hansestädten hergestellt wurde"* (85); John Wilms - schepen der stad Antwerpen, *"Einstellung zu Deutschland: freundlich"*, *"Bemüht sich in besonderer Masse um die Förderung der Beziehungen zwischen der Stadt Antwerpen und den am Antwerpener Hafen interessierten deutschen Städte"* (86); Pierre Ansiau - *"Einstellung zu Deutschland: positiv"* *"Arbeitet sehr stark mit der IG Farben-Industrie und den Reichswirtschaftsministerium zusammen (...) Seine Spezialität ist die Eröffnung von neuen Einfuhrmöglichkeiten deutscher Waren nach Belgien"* (87); Maurice Berger - industrieel en voorzitter van de Belgische Vereniging voor Industriëlen en Ingenieurs, *"Einstellung zu Deutschland: wohlwollend"*, *"Berger hat wiederholt die Zusammenarbeit zwischen deutsche und belgische Ingenieure gefördert"* (88); en tenslotte ook nog de financier baron Empain.

Het aanhalen van de banden werd - naast de uitwisseling van voordrachtgevers en het over-en-weer reizen - ook nog bevorderd door de organisatie van handelsbeurzen en internationale tentoonstellingen.

In februari 1938 bevond zich een Belgische missie, bestaande uit de industrieel Marcel Nagelmacker, baron Meyers (ere-prokureur-generaal) e.a. te Berlijn om

Duitsland de officiële uitnodiging te overhandigen voor de deelname aan de internationale Watertentoonstelling te Luik in 1939. Zij zouden besprekingen voeren met hoge functionarissen van verschillende Rijksministeries.

In maart 1938 nam Duitsland voor de eerste maal officieel deel aan de internationale jaarbeurs van Brussel. Dezelfde maand nog nam België deel aan de Lentejaarbeurs van Keulen : vertegenwoordigd waren het Bureau voor Belgische Handel, het ministerie van Landbouw, de Belgisch-Luxemburgse toeristische dienst, de haven van Antwerpen, de N.M.B.S. en de Belgisch-Duitse Handelskamer.

In augustus 1939 besliste de kabinetsraad over de deelname aan de internationale Transporttentoonstelling te Keulen in 1940, waarvoor het Reich België een uitnodiging liet toekomen.

Colson, sekretaris-generaal van het ministerie van economische Zaken, zou commissaris-generaal bij deze tentoonstelling worden.

In januari 1939 kwam ambassadeur von Bülow in Luik, in gezelschap van burgemeester Bologne en minister Balthazar, de eerste steen leggen van het Duitse paviljoen op de Watertentoonstelling waarbij een hele boel "Blut und Boden"-achtige symbolische handelingen te pas kwamen.

Eind 1939 werd in de metropool bekend gemaakt dat de stad haar medewerking zou verlenen aan een Hanzadag die Keulen in 1940 zou organiseren. Uiteraard maakt dit lijstje geen aanspraak op volledigheid. - Hoe ging het ondertussen met de puur economische kontakten ?

2. Relaties op het vlak van de bedrijven.

In de sektor van de metaalverwerkende nijverheid werkten Belgische en Duitse industriëlen reeds jaren samen in de Iweco, de International Wire Export Co. (89) In het kader van het "Internationaler Verband für Draht- Erzeugnisse/Syndicat International de Produits tréfilés" werd in de Iweco (die haar zetel had in Brussel) een gemeenschappelijk politiek gevoerd door Duitse industriëlen en aan Belgische kant door J. Delori van de Clouterie des Flandres, L.A. Bekaert van de Tréfileries Léon Bekaert, Léon Brichant van de Belgische vleugel van het I.W.V. (Internationaler Walzdrahtverband) en F. Brichant van Iweco zelf. Aan Belgische kant was er ook nog V. Vankeymeulen en de advokaat van de Iweco, mr. P. Veldekens.

Buiten hogergenoemde Belgische firma's werd er nog uitbreiding gezocht ; eind 1936 kwam het tot een "Verständigung mit den Forges de Clabecq". Een van de eerste dingen die men toen samen besliste was de "Aufkauf und die Stilllegung von 'La Paix' " (90).

Ook werd directeur-generaal Taburiaux van de Franco-Beige gekontakteerd. Bij dit alles speelde L.A. Bekaert een belangrijke rol.

Afgezien van kleinere moeilijkheden werkte men goed samen op basis van de nieuwe organisatie van de Duitse economie (principe "Anspruch und Pflicht" enz.).

Het sprak van zelf *"der Lage der belgischen Gruppe durch eine entsprechende Auftragsverteilung (...) Rechnung zu tragen"* (91).

In volledige overeenstemming werden dan ook belangrijke beslissingen genomen : in september 1937 bv. *"(...) spricht sich der Ausschuss (met o.a. Delori, Bekaert en de twee Brichants) einstimmig gegen jedweden Abschluss von Geschäften für Rotspanien aus und ermächtigt die Geschäftsstelle ausdrücklich, alle derartigen Geschäfte strikte abzulehnen"* (92)... -

Begin '37 was er ook de Duitse firma die in de Oostkantons honderden ha. in concessie had gekregen voor de extractie van erts, en dit terwijl de bestendige Deputatie van de provincie Luik die concessie afgewezen had (93).

"Geschäfte" ook van de kant van de Brusselse firma Delhaize Frères et C^{de} "Le Lion", die begin 1937 een voor heel België geldend akkoord afsloot met de "Obmann" van de Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (NSV) voor België. Pöhls, *"Hiernach gab er Gutscheine an bedürftige deutsche Volksgenossen aus, gegen die von der Firma Delhaize Lebensmittel verabreicht wurden (...)* Die Zentrale von Delhaize rechnete monatlich mit dem NSV.-Landesobmann in Brüssel ab" (94). Toen de Belgische pers van een en ander lucht kreeg, zegde Delhaize het akkoord in april 1939 op. In maart 1938 maakte een vertegenwoordiger der Belgische steenkoolbelangengroepen gezant von Richthofen erop attent dat er best weer Duits-Belgische kolononderhandelingen zouden ingezet worden. Dit soort onderhandelingen was reeds een traditie - een greep uit de Belgische deelnemers : Suetens, Ansiau, baron Snoy, e.a.

Belangrijk was eind 1938 een maatregel die door de Belgische metaalnijverheid werd genomen : alle reservisten die bij haar tewerk gesteld waren en opgeroepen werden wegens de slechte internationale toestand in het najaar van 1938, ontvingen naast hun soldij een bijkomende schadevergoeding *"wodurch natürlich die wirtschaftlichen Schädigung der Arbeitermassen und damit auch ihre Stimmung gegen den vermeintlichen Schuldigen (van de heroproeping), nämlich Deutschland, erheblich vermindert wird"* wat uiteraard *"ausserordentlich interessant"* was (95).

Ondertussen vertoefde J.-E. Solvay, van de *"Industriellenfamilie Solvay (...)* die als *deutschfreundlich in Belgien bekannt"* (96), was meermaals in Duitsland en had er zelfs filialen (Deutsche Solvay Werke A.G.) ; in november 1938 ging hij daar met één van zijn vrienden, baron Boël, een inhuldiging verrichten en hield er een toespraak over de "sociale verwezenlijkingen" van het Rijk.

In mei 1939 was er een toeristisch akkoord afgesloten tussen België en het Reich ; in ruil voor een bepaald aantal Duitse toeristen, zou België voor een bepaalde som Duitse goederen aankopen.

In juli mocht baron de Launoit zich verheugd tonen over een levend artikel van de "KÖLNISCHE ZEITUNG", n.a.v. het honderdjarig bestaan van de bekende staalnijverheidstrust Ougrée-Marihaye. Het was in diezelfde zomer '39 dat Lois Camu, een vertrouweling van de Launoit, in contact kwam met dr. Gebhardt, vertrouweling van Himmler. Gebhardt schreef Himmler dat met de erg pro-Duitse Camu gepraat

werd over de hervorming van de Belgische staat (97).

Ondertussen onderhandelden het Reich en de Belgische autoriteiten (meer bepaald de stad Antwerpen) over een eventuele verlenging van het Albertkanaal naar Keulen. Huysmans zelf zou verklaard hebben dat men in 1940 met de bouw zou beginnen.

Uiteraard werd ook ijverig gewerkt in bepaalde beheerraden : die van het Belgische filiaal van Siemens bv. had als president F. Thys (van de "Société Générale", en voorzitter van de "Cercle Gaulois"), en als een van de leden Gustaaf Sap ("DE STANDAARD").

In de beheerraad van de "*Compagnie hispano-américaine d'Electricité*" (C.H.A.D.E.) (met participaties van o.a. Sofina en AEG.) zetelden Duitsers en Belgen broederlijk naast mekaar (zoals Van Zeeland en graaf de Broqueville).

Daarvan zijn er gelijkaardige voorbeelden bij de vleet : sommigen stelden dan ook dat de strijd tegen de buitenlandse inmenging in België (aldus de kommunist Pierre Joye) ook moest gevoerd worden op het terrein van de internationale financiën en hun interpenetratie in de politiek.

Daarmee zijn we in september 1939 beland. Het besluit nu uit deze voorbeelden, voor het merendeel aangetroffen in één Duitse bron (dus van beperkt belang, maar toch in een bepaalde richting wijzend) ?

Een belangrijk punt lijkt de verbetering van de atmosfeer te zijn door allerhande "economische" - in de brede zin van het woord - contacten : voordrachten, studiereizen, handelsbeurzen, internationale tentoonstellingen enz. Doel was blijkbaar een beter klimaat te scheppen voor het zakendoen ; dat uit zich dan ook in de tweede soort van voorbeelden, die handelen over de samenwerking op bedrijfsvlak (beheerraden, overeenkomsten enz.). Het zou erg interessant zijn als een vak-economist zich - wat ik kon noch wou doen - zou werpen op dit laatste probleem ! Maar men ziet hoedanook dat tijdens de onafhankelijkheidspolitiek de economische betrekkingen op alle niveaus met Duitsland niet afgeremd werden.

Hoe ging nu de Belgische economische wereld reageren op de nieuwe internationale situatie die er met het uitbreken van de tweede wereldoorlog kwam ?

e. Tijdens de neutraliteitspolitiek : "Geschäfte machen"

Wij behandelen deze periode afzonderlijk, omdat neutrale staten in de gegeven omstandigheden ("oorlog" met Groot-Brittannië en Frankrijk) t.o.v. het Reich een speciale positie bekleedden en omdat meer speciaal de aandacht voor België nog toenam.

Officieel poogde men de handel met Duitsland zowel als met de geallieerde landen op "evenwichtige" wijze verder te laten lopen.

Na de oorlog werd er echter van Belgische zijde gesteld dat in de periode 1939-40 "*des courants commerciaux sont créés et la Belgique contribue de plus en plus largement à l'effort*

de *guerre des alliés*” (98).

Lieten wij Duitsland werkelijk links liggen ?

In elk geval :

op 2 september 1939 bevond "Wirtschaftsrat" Ritter zich in Brussel. Hij bepleitte er een normale verloop van de handel tussen de twee landen, in weerwil van de krijgsverrichtingen (99). In een gesprek met minister Pierot "*M. Ritter a commencé par remercier d'avoir eu l'occasion de cette prise de contact et s'est félicité de la position de neutralité adoptée par la Belgique, ajoutant que le Reich comptait en particulier sur l'observation de cette neutralité en matière économique*" (100). Pierot verzekerde Ritter dat hij op de Belgische neutraliteit terzake kon rekenen.

De Belgische regering had ook niets tegen de transitohandel over haar territorium naar Duitsland (101), maar Groot-Brittannië had haar een nota laten geworden waarin dit aangerekend werd als een schending van de neutraliteit (102). Om de Britten niet voor het hoofd te stoten, aldus de Belgische ambassade in Berlijn, gebeurde de handel met het Rijk dus "*mehr oder weniger geräuschlos, werde aber von der Brüsseler Regierung mit allen Kräften im Rahmen des jetzt noch Möglichen gefördert*" (103). Ambassadeur von Bülow zag het enigszins anders : hij was wel van oordeel dat Duitsland in België bestellingen moest plaatsen en opdracht verstrekken, dat dit economisch gezien gunstig zou zijn, maar hij raadde aan dit dan propagandistisch te gebruiken : de Belgische pers zou zich er zeker lovend over uitlaten wanneer het Rijk (onrechtstreeks) zou meewerken aan het verminderen van het aantal werklozen in België.

Hoogstwaarschijnlijk hield men zich echter in Berlijn liever aan de "geruisloze" oplossing om Brussel niet in moeilijkheden te brengen, temeer daar er zopas weer een verdere "*Umstellung der belgischen Wirtschaftspolitik*" was gebeurd (104).

De verantwoordelijke voor de bevoorrading van België, G. Blaise (105), had inderdaad in september de nieuwe leiders van de economische missies in het buitenland aangesteld : zijn keuze getuigde volgens de Duitsers van "*Klugheit*" en "*klare Linie*"(106) Bemelmans was geen vriend van de Britten, Richard (directeur van Sofina) geen vriend van de Fransen, Kronacher (voor Nederland) iemand met "*starke Sympathien für Deutschland*"(107), en Ansiau (voor Duitsland), "*der bei uns (Wirtschaftsabteilung der deutschen Botschaft) ja gut bekannt ist*"(108) Op persoonlijk vlak waren die benoemingen dus in elk geval goed gelukt, maar *auch in sachlicher Hinsicht (nimmt Belgien) immer mehr eine grundsätzliche Haltung (ein) die als erfreulich klar und fest anzusehen ist*"(109).

Dit lijkt wel te worden bevestigd door meerdere "Stimmungsberichte", in opdracht van het "Reichswirtschaftsministerium" opgesteld door vertegenwoordigers van Duitse firma's die met België geregeld zakelijke contacten onderhielden. Een rapport van 30 september stipuleerde onder meer dat de Belgische industrie, indien mogelijk, de betrekkingen met Duitsland nog wou uitbreiden (110). In dat van 14 oktober heette het : "*Die Geschäftsleute(...) erwarten fast alle vermehrte Geschäfte mit Deutschland* (111).

Op 6 november was het : *"Trotz (...) Blockade (door Groot-Britannië) wäscht die Neigung der belgischen Firmen mit Deutschland Geschäfte zu machen. Dabei wäscht der Wille zur Umgehung der Kontrolle"*(112).

Op 1 december werd gerapporteerd dat verschillende Belgische firma's bereid waren de uitvoer van Duitse waren op zich te nemen of voort te zetten met *"jede Tarnung (...) die überhaupt möglich ist"*(113).

Zo konden wij een telegram van het AA. vinden, waarin verduidelijkt werd dat A. Chabot, directeur der "Société d'Importations et d'Exportations", van plan was goederen uit Argentinië en Uruguay met een schip van de "Compagnie maritime belge" *"über Belgien getarnt nach Deutschland"* te sturen (114).

Verder was er o.a. ook het geval van de "Yzer", "Portugal" en "Escaut", schepen van de Antwerpse rederij Deppe, die met bestemming Hamburg koper- en zinkerts vervoerden, geleverd door gespecialiseerde bedrijven uit Hoboken en Olen (115).

De Vereniging der Belgische Wolhandelaars was ook niet van plan haar handel met Duitsland stop te zetten : *"Man wil lieber auf den Bezug der von England kontrollierten Wollen verzichten, als sich den Handel mit Deutschland nehmen zu lassen"* (116).

Op de jaarbeurs van Leipzig in maart 1940, waaraan ook België deelnam, kon men een paneel met de volgende tekst opmerken : *"Belgien ist in der Lage ihnen die Waren die sie Wünschen zu liefern"* (117).

De Belgische staat stak eveneens een handje toe - citeren wij hier enkel dit lakonieke cijfertelegram van de Duitse ambassade te Brussel aan het AA. : *"Walther Flugmotor-Geschäft abgeschlossen (...) Rohstoffgegenleistung 45 % Kaufpreises (Elektrolytkupfer und Kobaltmetall)"* (118).

De staat kocht ook legervoertuigen van het Rijk, en verkocht spoorwegwagons aan de Reichsbahn. Bepaalde "Gegenleistungen" zullen ook hier wel niet ontbroken hebben.

Van Duitse zijde kon men dus rustig beweren dat er vele Belgische firma's waren,

"die aus ihrer wirtschaftsfreundlichen Einstellung zu Deutschland keinen Hehl machen", die de *"Englische Kontrolle täuschen"*, en die met het Rijk verder "Geschäfte" wilden doen (119). Men liep in Berlijn zelfs met het plan in het hoofd geheime "witte" lijst samen te brengen, en als er met neutrale landen moest onderhandeld worden, bij voorkeur met die maatschappijen zaken te doen ; wanneer de oorlog voorbij was, kon hun bevoordeling verder geldig blijven.

We konden niet achterhalen of die lijst inderdaad werd opgesteld - wat aan de hoeveelheid waren die naar het Rijk werden getransporteerd - niets afdeed : paarden, koper, oud ijzer, katoen, graangewassen, enz. (120).

Ook de economische besprekingen werden er niet minder om (121). Ansiau (die door de "deutsch-belgische Gesellschaft" eind oktober een banket aangeboden werd) onderhield regelmatige contacten met de Duitse grootindustriëlen, die hun waardering betuigden t.o.v. België's politieke koers (122).

In november 1939 bevond Suetens zich in Berlijn en werd er later vervoegd door O. Gérard, waar gesproken werd met Ritter, Wiehl en andere economische medewerkers van het A.A. - ondanks alles dreigden deze met economische represailles o.m. door het stilleggen van steenkoolzendingen, als België niet neutraler werd.

Meermaals werden Belgische schepen door het Rijk inderdaad gestopt, wat de regering niet eens tot protesteren aanzette, terwijl dit wèl gebeurde wanneer de Britten identieke maatregelen troffen.

Maar de onderhandelingen werden voortgezet, nu eens te Berlijn, dan weer te Brussel: midden april 1940 was, zo meldde "Le Soir", een voorlopig akkoord bereikt over de Duits-Belgische handelsuitwisselingen.

F. Besluit. Een onafhankelijk België en de "Grossraumwirtschaft".

Het Reich kon zich enkel gelukkig prijzen met de Belgische houding: deviezen en grondstoffen, waaraan Duitsland in het kader van zijn autarkische politiek zoveel behoefte had, werden uiteraard aan de andere kant van de Rijn gretig aanvaard - dat het eerder de Belgen waren die erop aandrongen "Geschäfte" te maken, is ook wel opmerkelijk.

En ware het alleen om België te doen geweest, dan zou een invasie als in mei 1940 waarschijnlijk niet plaatsgevonden hebben: in november 1939 adresseerde ambassadeur von Bülow het A.A. inderdaad een volumineus memorandum getiteld "Was würde Deutschland durch eine Besetzung Belgiens wirtschaftlich gewinnen?" (123), met een hoofdstuk over de economische structuur van België, over zijn "Produktionsfähigkeit und Rohstoffabhängigkeit" en een "Schlussfolgerung: Ein bezetztes Belgien - eine grosse Belastung. DER WERT EINES NEUTRALEN BELGIENS" (124) (wij kursiveren).

Als dusdanig heeft België dus niets afgedaan aan de economische plannen van het IIIde Rijk en dat was juist wat de Duitsers wensten. Benadrukte kanselier Hitler zelf niet dat hij "attache aussi du prix à l'importance des échanges commerciaux germano-belges. Il est frappé du fait que ces échanges sont plus développés qu'entre l'Allemagne et la France" (125). Dat werd begin 1938 gezegd. Was er dus vooruitgang geboekt sedert 1936, toen Goering nog stelde dat "lorsque les relations politiques entre la Belgique et l'Allemagne seront assainies, il faudra donner une ampleur beaucoup plus grande aux rapports économiques" (126)?

Was het dan ook niet logisch, zoals sommigen deden, zich af te vragen:

"En als er iets is dat we helemaal niet begrijpen willen, dan is het: op welke manier er voor de zuiverheid van ons patriotisme en de veiligheid van het land, méér te vrezen zou zijn van contactname onzer kunstenaars en wetenschapsmensen met dezen in Duitsland, dan van de betrekkingen die op financieel- en handelsgebied met de Duitsers werden aangeknoopt en dagelijks onderhouden" (127)?

Is het tenslotte onmogelijk zich voor te stellen dat er een continuïteit bestond tussen

de hier beschreven periode en die na mei 1940 ?

Hoedanook blijven dezelfde namen opduiken : wie voor '40 goede contacten onderhield met Duitsland, ziet men ook later in het komitee Galopin en aanverwanten verschijnen. Het zijn trouwens dezelfde die zich reeds jaren met de hervorming van de staat hadden bezig gehouden. Het lijkt er dus wel op dat men bereid was mee te werken in een Europa waarin Duitsland het politiek en economisch meesterschap verworven had (128).

Reeds vroeger werd er op gewezen dat de grote Belgische financiële groepen vooral in de tweede helft van de jaren dertig zich niet (konden ?) verzetten tegen het Duitse kapitalisme bv. in zijn opmars in centraal-Europa. *"En 1940, ils connaissent les méthodes de lutte du capital financier allemand depuis des années mais ils se taisent, d'une part parce qu'ils sont impuissants, d'autre part parce qu'ils veulent conserver le plus possible leurs positions"* (129).

In elk geval dacht men aan Duitse zijde reeds voor de oorlog in termen van "Grossraumwirtschaft", t.t.z. het opbouwen onder Duitse leiding van een globaal (oorlogs-)economisch systeem waarin de staten van het Anti-Komintern-Pakt (Duitsland, Italië, Spanje, Hongarije) de belangrijkste rol zouden spelen met als andere partners Joegoslavië... en België (130).

Bij de huidige stand van de historiografie lijkt het verder geen twijfel dat dit globaal systeem een *"entschiedenen WEHRwirtschaftlicher Akzent"* had, wat dus uiteraard ook gold voor de buitenlandse handel (131). Sommige onderzoekers aarzelen dan ook niet om de hele Duitse buitenlandse handel "rüstungsorientiert" te noemen. Dit kadert volgens hen in de nazi-"Volkswirtschaftspolitik", die na de machtsovername door Hitler konsekwent voor oorlogsvoorbereidingen diende (132).

Natuurlijk had de handel met België economische motieven, maar waarschijnlijk ook politieke. Voor de handel met Zuid-Oost-Europa kon vastgesteld worden dat het niet alleen ging om *"Sicherung notwendiger Einfuhren im Frieden wie im Kriegsfall durch Intensivierung eines nachbarlichen Güteraustausches, sondern auch aus ferner liegenden Gründen wie etwa... der Anknüpfung POLITISCHER Beziehungen über handelspolitische"* (133). Kan die vaststelling ook niet voor België gelden ?

Men moet daarbij steeds voor ogen houden dat Duitsland vastzat in deze logika : nastreven van een autarkisch systeem, dit bepaald door de oorlogseconomie, dus noodzakelijk *"Grossraumpolitik und Imperialismus"* als gevolg (134). Vandaar de economische en politieke interesse voor België.

Waarom gingen bepaalde Belgische economische belangengroepen daarop in ? Zeker niet uit politiek nationaal-socialistische overtuiging, evenmin als bij de Duitse bankiers en ondernemers trouwens. Hun criteria voor het meedraaien in de "Wehrwirtschaft" : blijven de produktiemiddelen verder in hun handen en is er mogelijkheid tot winstmaximalisatie en kan het nieuwe regime de economische mogelijkheden oplossen door een uitbreiding van de afzetmogelijkheden (135). Het lijkt wel mogelijk dat aan Belgische zijde een soortgelijke redenering bestond. Een

laatste opmerking : het kan gek lijken dat in een artikel waarin economische betrekkingen ter sprake komen, zo weinig cijfermateriaal voorkomt. Maar het was er mij hier enkel om te doen de "toon" van de betrekkingen aan te geven, gebruik makend van de pers en de dokumenten van het Auswärtiges Amt. Dit aspekt leek mij reeds interessant genoeg om er enige aandacht aan te wijden. Ik kijk dan ook met belangstelling uit naar een economische- "technische" studie over hetzelfde onderwerp, waarin uitsluitsel zou kunnen gegeven worden over de vraag of de 'hardware' cijfers het 'software' beeld van dit artikel bevestigen - of ontcrachten.

- (1) J.GILLINGHAM, THE BARON DE LAUNOIT. In Belg. Tijdschrift "De Nieuwste Geschiedenis" V, 1974, 1-2, p. 40.
- (2) in Knack, 21 sept. 1977 p. 35.
- (3) De energiek anti-bolsjevistische houding van de Duitse Rijksoverheid wordt bij de Belgische industrie ERG GEWAARDEERD.
- (4) Deze tendens zet zich in België steeds verder door, t.t.z. dat in dit land, dat op zakelijk gebied een beetje ver van ons stond, een verblijdende ommekeer in het voordeel van Duitsland gebeurd is. *Aktenvermerk* A.L., 24 oktober 1935. A.A., Ha. Pol., Wiehl, België.
- (5) herhaaldelijk aanduidde dat hij (Van Zeeland) wenste en bereid was met Duitsland tot economische overeenkomsten te komen op een veel bredere grondslag dan tot nu toe. *Aussenhandelsstelle für Sachsen an Reichsstelle für den Aussenhandel*, 28 september 1936. A.A., Abt.W. Ha. Pol., Ha.
- (6) Ribbentrop logeerde in het kasteel van de zwager van gezant de Kerckhove de Denterghem, die een bekend Belgisch industrieel was. Er vond o.a. een kleine ontvangst plaats waarop de zakenrelaties van de industrieel aanwezig waren. E. KORDT, *Nicht aus den Akten*. Deutsche Verlag Ges., Stuttgart, 1950, p. 121.
- (7) dat dit standpunt ook voor het koloniale vraagstuk gold. KORDT, op. cit., p. 120.
- (8) Verwant met de familie Delaunoit.
- (9) Een nauwere verbinding tussen Duitse en Belgische economische kringen. DGB an A.A., 8. Dezember 1936. A.A., Ha. Pol., Wiehl, België.
- (10) Uiteraard de wens uitte dat de betrekkingen verder uitgebouwd zouden worden. Von Riechthoven an A.A., 4. Juni 1937, *ibid*.
- (11) De vriendschappelijke stemming van ALLE economische kringen t.o.v. Duitsland is VERRASSEND GROOT. ALLEMAAL leggen ze de nadruk op de noodzakelijkheid van het samen marcheren. Goerdeler an Schacht, 12. Juni 1937. A.A., Abt. W. Ha. Pol., Wi.
- (12) heb ik niet één man ontmoet die een vriendelijk woord had voor Frankrijk.
- (13) Duits-Belgische Verenigingen op economische grondslag.
- (14) Hier kan Duitsland zelfs vreedzaam doordringen in Kongo door geduldige maar vruchtbare werking.
- (15) daar zij graag samen met Duitsland koloniaal zouden willen 'verzekeren' tegen anderen.
- (16) Houdt de politiek zich nu taktvol op de achtergrond, dan bestaan er juist op dit ogenblik grote kansen (...) Algemene indruk : goede kansen voor economische samenwerking op lange termijn.
- (17) die zeker graag meedoet. Herinneren wij eraan dat Lippens voorzitter zou worden van de "Société germano-belge of deutsch-belgische Gesellschaft".
- (18) bekende personaliteiten uit de drie landen met mekaar in contact te brengen en zodoende de afwikkeling van afzonderlijke economische aangelegenheden te vergemakkelijken, maar in het bijzonder een gunstige atmosfeer voor het geheel van de economische betrekkingen tussen deze landen te scheppen.
- (19) Steun aan die in- en uitvoerzaken, die voor het Komitee of leden van het Komitee van belang kunnen zijn *Reichswirtschaftsministerium an A.A.*, 22. Juli 1937. *Ibid*.
- (20) Franck had reeds vroeger pogingen aangewend om met zekere Duitse personaliteiten in contact te treden, maar zonder resultaat : "Schacht hat mir (Wiehl, der 'Handelsabteilung' van het A.A.) gesagt dass er keiner Wert darauf legt, dass der belgische Notenbankpräsident Franck von dem Führer empfangen wird, und dass er damit einverstanden ist, wenn der Besuch von A.A. abgelehnt wird" (*Aktenvermerk*, 18 November 1935, A.A., Ha. Pol., Abt., Wiehl, België.) Schacht heeft mij (Wiehl, der 'Handelsabteilung' van het A.A.) gezegd dat hij het niet van belang acht dat de gouverneur van de Belgische nationale Bank Franck door de Führer ontvangen wordt, en dat hij ermee akkoord gaat dat het Auswärtiges Amt het bezoek niet toestaat.
- (21) op sympathieke manier, zelfs hartelijk / en verder : / vertrouwelijke hartelijkheid. *von Riechthofen an A.A.*, 15. April 1937. A.A., P.A., pol. Bez.
- (22) De noodzaak Duitsland hoe dan ook tegemoet te komen wordt ook door hem (Van Zeeland) ten volle ingezien. *Notiz Schacht*, 14. April 1937. *Ibid*.
- (23) Frère had Bräuner meegedeeld dat hij vanaf 29 april 1937 voor 8 dagen naar Berlijn wilde.
- (24) Het bezoek in Duitsland de derde kontaktopname is *Aktenvermerk betreffs Anruf Bräuer*, 24. April 1937.

- AA., P.A., pol. Bez.
- (25) Merken wij op dat Van Zeeland daarvoor in Washington verbleef, niet zo lang na het bezoek van Schacht in Brussel : beide staatslui zullen ook over de aanstaande Amerika-trip van gedachten gewisseld hebben.
- (26) I.F. januari 1938. De vertrouwensman van de Belgische financiële wereld in dat organisme, BERRYER (broer van de Belgische gezantschapsraad te Berlijn), zou Van Zeeland zeker gesteund hebben : was hij het niet die vaststelde : "Hitler hat mit dem National-sozialismus die Krisis der modernen Welt durch die von ihm geschaffene These zwischen Kapital und Arbeit überwinden können" (*Vertraulicher Bericht*, 19. November 1939, AA., DR., VB.) dat Hitler met het nationaal-socialisme de krisis van de hedendaagse wereld heeft kunnen overwinnen door de synthese die hij tot stand bracht tussen kapitaal en arbeid.
- (27) vgl. "DERNIERE HEURE" uit IB 16 december 1937.
- (28) vgl. FDP 19 augustus 1937.
- (29) *VON RICHTHOFEN an AA.*, 30. Juli 1937, AA., Abt. W. Ha. Pol. Wirtsch. Bez.
- (30) J. DAVIGNON, *Sauveurs d'une mission*, Bruxelles, Ed. Universitaires, 1951, p. 106.
- (31) A.I. au DGB, 2. März 1940, Akten DGB, Secreta.
- (32) *Note Légation de Belgique Berlin*, 27 juin 1938, Ibid.
- (33) Op onmiskenbare wijze zijn sympathie voor Duitsland uitgedrukt en o.m. gezegd dat België door de eeuwen heen niet vanuit het Oosten, maar vanuit het Zuiden aangevallen werd. *Aufzeichnung Krentzschald*, 1. Juli 1938, Ibid.
- (34) België levert afgewerkte en half-afgewerkte produkten aan Duitsland, dat die produkten in derde landen omruilt tegen grondstoffen en zich zo opstelt als makelaar in Belgische produkten.
- (35) I.F. augustus 1938.
- (36) LS 20 oktober 1938
- (37) Als gevolg van zijn wereldpositie als haven en zijn natuurgegeven werkzaamheid in dienst van de Duitse ekonomie, is Antwerpen verplicht het vraagstuk van de Rijn en de Rijnhavens ter harte te nemen.
- De Antwerpse schepen Baelde op de "Internationale Binnenhavenkonferenz" te Keulen, juni 1937.
- (38) *SCHMIDT-ROLKE an A.I.*, 10. Juni 1937, AA., P.A., pol. Bez.
- (39) DNG 27 juli 1937.
- (40) De zich de laatste tijd zo gelukkig ontwikkelende engere aanknopng niet alleen van de ekonomische, maar ook van de politieke betrekkingen. *Aufzeichnung Wiehl*, 16. März 1938, AA., Ha. Pol., Wiehl, Belgien.
- (41) er geen gevolg aan geven
- RIA. an A.A.*, 30. April 1938, AA., P.A., pol. Bez.
- (42) vanzelf een Duits-Belgische vriendschapsmanifestatie
- SCHMIDT-ROLKE an A.A.*, 2. Mai 1938, AA., P.A., pol. Bez.
- (43) bevorderlijk
- VON RICHTHOFEN an A.A.*, 7. Mai 1938, AA., P.A., pol. Bez.
- (44) Ekonomische kringen hier, die het grootste belang hechten aan goede betrekkingen met Duitsland.
- SCHMIDT-ROLKE an A.A.*, 11. Mai 1938, Ibid.
- (45) DNG 21 mei 1938.
- (46) dronk (Huysmans) op de gezondheid van het Duitse staatshoofd
- DGA an A.A.*, 23. Mai 1938, AA., P.A., pol. Bez.
- (47) Voor BAELDE en LEEMANS, die "in harmonischer Zusammenarbeit mit dem Generalkonzulat den Interessen der deutschen Seeschiffart im Hafen von Antwerpen in hervorragender Weise gedient" hadden, had Schmidt nog speciale lof.
- in de meest harmonische samenwerking met het Konsulaat-generaal de belangen van de Duitse zeescheepvaart in de Antwerpse haven buitengewoon goed gediend
- (48) LS 25 mei 1938.
- (49) Ibid.
- (50) LS 3 juni 1938
- (51) LS 19 juni 1938
- (52) Naast de reeds vernoemde namen, waren aanwezig aan Belgische kant : minister van verkeer en PTT Marck, staatsminister Van Cauwelaert, de voorzitter van de Federatie van de Kamers van Koophandel en Industrie van België, De Lausnay, de voorzitter van de Antwerpse Kamer van Koophandel.

Jussiant, de voorzitter van de Fédération Maritime Rodhain, de voorzitter van de Redersvereniging Ch. Sheid en andere reders.

Aan Duitse kant : een aantal burgemeesters en havenverantwoordelijken : von Allwoerden, senator van Hamburg : Dürr, Gauamtsleiter van Keulen : Fugmann, directeur van de Friedrich Alfred Hütte : Isermann, perschef te Keulen en verder een aantal voorzitters van Kamers van Koophandel en Industrie.

- (53) Vóór alles was het mijn persoonlijke bedoeling van deze 'Hanse-Tagung' een feest van toenadering en goede verstandhouding te maken. DS 3 juli 1938.
- (54) *LEEMANS an SCHMIDT-ROLKE*, 7. Juli 1938. AA., PA., pol. Bez.
- (55) Daarover kan echter geen twijfel bestaan : Antwerpen wenst vóór alles nauwere banden met Duitsland aan te knopen. *Rörig an A.L.*, 14. Juli 1938. Ibid.
- (56) Men zal moeten vaststellen wat de Belgen in Antwerpen met een 'uitbouw van de grondslagen' bedoelen. Dan kan men hier beslissen hoever men in de samenwerking wil gaan. (...) door Hansa-Tagungen de Duitse invloed in België versterken en de atmosfeer verbeteren. *Aktenvermerk Pol. II*, 25. Juli 1938. Ibid.
- (57) ernstige en diepgaande uitspraken, meer in het bijzonder over het nationaal-socialisme *Rapport SCHMIDT?* Oktober 1938. AA., PA., pol. Bez.
- (58) *VON BÜLOW an A.L.*, 3. November 1938. Ibid.
- (59) *VON BARGEN an A.L.*, 9. November 1938. Ibid.
- (60) Reeds vroeger werd erop gewezen dat Spaaks komst van Duitse zijde niet gewenst werd om hem niet te compromitteren.
- (61) *LS* 11 december 1938
- (62) *PP* 16 december 1938
- (63) vgl. *DNG* 14 december 1938
- (64) *DS* 14 december 1938
- (65) Ibid.
- (66) vgl. *IB*, 18 december 1938
- (67) In januari 1939 waren er andere schepenen aangesteld. Het Konsulaat-generaal betreunde zeer dat Baelde, die "mit uns stets in hervorragender Weise zusammengearbeitet" had, niet meer verkozen werd. De nieuwe schepenen voor de haven, Delwaide, was echter al een oude bekende van het konsulaat en had "seinen guten Willen zu einer engen Zusammenarbeit in allen Hafenfragen zum Ausdruck gebracht" (*DGA an A.L.*, 12. Januar 1939. AA., PA., innere Pol.) met ons steeds op buitengewoon goede manier samengewerkt zijn gaede wil i.v.m. een enge samenwerking voor alle havenproblemen uitgedrukt.
- (68) *LS*, 14 mei 1939
- (69) J. FREYMOND, *Le IIIe Reich et la réorganisation économique de L'Europe 1940-42*. Sythoff, Leiden, 1974 (Institut Universitaire de hautes Etudes Internationales Genève, Collection de Relations Internationales, 3), p. 78.
- (70) H.-E. VOLKLMANN, *Aussenhandel und Aufrüstung in Deutschland 1933 bis 1939*. In : *Wirtschaft und Rüstung am Vorabend des 2. Weltkrieges*. Droste Verlag, Düsseldorf, 1975, p. 102.
- (71) Ibid., p. 103
- (72) vgl. *IDP* 17 maart 1937.
- (73) Ook in 1939 bleef Hennebicq voorzitter van deze nu "Institut Economique International" genoemde instelling. In het comité ervan zaten o.m. Maurice Frère, M.-L. Gérard, O. Gérard, G. Janssen, Louis Mahieu, E.-J. Solvay, M. Suetens, E. Van Langenhove en P. Van Zeeland.
- (74) In verband met de huidige stand van de Duits-Belgische economische betrekkingen is dat van groot belang. *A.A. an R.M. Wiss.*, 14. Januar 1938. AA., Abt. W., Ha. Pol., Wi.
- (75) Aan Duitse kant was dr. Otto, burgemeester van Düsseldorf en lid van de SD, voorzitter, en generaal a. D. Vogt vice-voorzitter. Al de "Gesellschaften" werden samengebracht in een "Amt Zwischenstaatliche Verbände", dat vanaf augustus 1939 onder de bevoegdheid viel van het SD-Hauptamt. Voorzitter van het "Amt" was SS-Gruppenführer Werner Lorenz, die de Belg, Ch. Fonck van de Brusselse handelsbeurs tot zijn vrienden zou gerekend hebben. (cf. H. Orb, *Nationalsozialismus*. Olten, Verl. Walter, 1945, p. 365).
- (76) *Studienkomitee an A.A.*, 1. September 1937. AA., PA., pol. Bez.
- (77) Légation de Belgique Berlin à AA., 14 février 1938. AA., PA., Militärang
- (78) Heel bijzonder eerbewijs.

- Hij is een voorstander van een sterk aanleunen van België bij Duitsland op kultureel en economisch gebied. *Ehrengäste*. 1937. A.A., Inland, RPT.
- (79) Zelf betalende bezoekers.
- (80) Diverse, 1938. A.A., Inland, RPT.
- (81) Instelling t.o.v. Duitsland : vriendelijk. Heymans heeft zich als minister heel erg ingezet voor de uitbouw van de Duits-Belgische economische betrekkingen.
- (82) Instelling t.o.v. Duitsland : vriendelijk op economisch gebied.
- (83) Instelling t.o.v. Duitsland : welwillend. Hij is de vertegenwoordiger van het Belgische artisaanaat. Hij staat permanent in contact met de 'Organisation des deutschen Handwerks' en doet veel voor de uitbreiding van de betrekkingen daarvan met de Belgische organisatie van het artisaanaat.
- (84) Door hem van dichterbij te doen kennismaken met de organisatie van het IIIe Rijk op positieve manier.
- (85) Instelling t.o.v. Duitsland : zeer vriendelijk. "Het is aan Lemmans te danken dat door de 'Hansetaxingen' een nauw contact tussen Antwerpen en de Duitse Hanzasteden tot stand kwam."
- (86) Instelling t.o.v. Duitsland : vriendelijk. "Zet zich in bijzondere mate in voor de bevordering van de betrekkingen tussen de stad Antwerpen en de in de Antwerpse haven geïnteresseerde Duitse steden."
- (87) Instelling t.o.v. Duitsland : positief. "Werkt erg goed samen met de IG Farben Industrie en het 'Reichswirtschaftsministerium'. Zijn specialiteit is de ontsluiting van nieuwe invoermogelijkheden voor Duitse waren naar België."
- (88) "Instelling t.o.v. Duitsland : wilwillend". "Berger heeft zich herhaaldelijk ingezet voor de samenwerking tussen Duitse en Belgische ingenieurs."
- (89) In 1933 reeds werkte bij de Iweco als de toenmalige "Führer der Landesgruppe Belgien der NSDAP" Horst Buchmann. Hij gebruikte Iweco als dekmantel voor zijn activiteiten als "*Landes I-Mann*" (*Lerchenfeld an A.A.*, 4. August 1933. Akten DGB, Secreta). Iweco was trouwens de eerste firma die haar personeel voor de "*Tag von Potsdam*" (1933) een dag vakantie gaf. Cf. J.R. KOCH, *Kampfzeit im Ausland*. (Brüssel, 1942) p. 6.
- (90) Akkoord met de Forges de Clabecq / en verder : / opkoop en stillegging van 'La Paix'. *Internationaler Verband für Drahterzeugnisse*. 45. *Sitzung des geschäftsführenden Ausschusses*. 9. Dezember 1936. Brüssel. p. 4-5.
- (91) Rekening te houden met de toestand van de Belgische groep door een aangepaste verdeling van de opdrachten. *Ibid.* 52. *Sitzung*. 15. Januar 1938. Brüssel. p. 6.
- (92) Spreekt het komitee (*ZIE TEKST*) zich eenparig uit tegen elk zaken doen met rood-Spanje en geeft het dagelijks bestuur uitdrukkelijk volmacht dergelijke handel totaal af te wijzen. *Ibid.* 50. *Sitzung*. 30 september 1937. Düsseldorf. p. 15.
- (93) *Staatsblad* 21 december
- (94) Hij gaf bons aan noodlijdende Duitse volksgenoten, bons waarvoor de firma Delhaize levensmiddelen in ruil gaf. De centrale van Delhaize rekende elke maand af met de NSV.-Landesobmann te Brussel. J.R. KOCH, *Kampfzeit im Ausland* (Brüssel, 1942). p. 27.
- (95) Zodat natuurlijk het economisch nadeel voor de arbeidersmassa wegvalt en ook hun rancune tegen de vermeende schuldige (van de wederoproeping), nl. Duitsland, erg werd afgezwakt" wat uiteraard "buitengewoon interessant"
Reichsstelle für Aussenhandel an OKW., 13. Oktober 1938. A.A., Abt. W, Ha. Pol., Ha.
- (96) Industriëlenfamilie Solvay die in België als 'deutschfreundlich' bekend
Bericht, 16. februar 1939. A.A., DR., VB.
Er bestonden ook bindingen tussen de groep Solvay en IG Farben, Vgl. o.m. : Fall 6. *Ausgewählte Dokumente des IG-Farben-Prozesses*. *Deutscher Verlag der Wissenschaften*, Berlin, 1970.
- (97) A. DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België*. Antwerpen, Nederlandse Boekhandel 1972, p. 103
Ougrée-Marihaye stond ook in contact met de Duitse staalreus Otto WOLFF (of W. De Bock, *La collaboration économique...*) In : *Contradictions*, n° 4, 7-12/1973, p. 169).
Baudhuin vermeldt : "Depuis les premiers jours de l'occupation allemande, l'usine de Ougrée-Marihaye avait été confiée à Léon Brichant, directeur commercial de l'entreprise (...) C'est lui qui RENOUA les négociations avec la firme Otto Wolff à propos de la transformation d'une filiale allemande d'Ougrée-Marihaye. Ferrum (repliek F. Baudhuin op artikel J. Gillingham. In : *Belgisch tijdschrift voor nieuwste Geschiedenis*. V, 1974, 3-4, p. 267).
- (98) F. BAUDHUIN, *L'Economie belge sous l'occupation*. Bruxelles, Bruylant, 1945, p. 90.
- (99) *VDP* 8 september 1939.

- (100) *Documents diplomatiques belges*, A. V., p. 327. ~
- (101) *DCB an A.A.*, 10, September 1939, A.A., België, Sts.
- (102) *VON BÜLOW an A.A.*, 13, September 1939, Ibid.
- (103) Min of meer geruisloos, maar wordt door de regering in Brussel in de mate van wat nu nog mogelijk is met alle krachten bevorderd.
Vertraulicher Bericht, 29, September 1939, A.A., DR., VB.
- (104) Omschakeling van de Belgische economische politiek
Wirtschaftsabteilung DGB an A.A., 2, Oktober 1939, A.A., Abt. W. Ha. Pol., Ha.
- (105) De zakenlui Gaston Blaise (die o.a. in de beheerraad van Sofina zat, met André Meyer, Allard, de Duitse zakenman Fritz Mannheimer enz.) en R. Boël leidden het "Ollire des Approvisionnements" i.s.m. andere Belgische ondernemers. Van daaruit werden "missions d'Achat" opgericht, ook samengesteld uit zakenlui.
- (106) slimheid" en van "een duidelijk standpunt"
- (107) sterke sympathieën voor Duitsland
- (108) die bij ons ("Wirtschaftsabteilung" van de Duitse ambassade) goed bekend is", "de beste man die we voor Berlijn konden verwachten."
- (109) ook op zakelijk gebied neemt België steeds meer een principiële houding aan die als verheugend duidelijk en ferm te aanzien is.
Ibid.
- (110) *RHM an A.A.*, 7, Oktober 1939, Ibid.
- (111) De zakenlui verwachten bijna allemaal meer zaken met Duitsland
RHM an A.A., 7, Oktober 1939, A.A., Abt. W. Ha. Pol., Ha.
- (112) Ondanks de blokkade (door Groot-Brittannië) groeit de neiging van de Belgische firma's om zaken te doen met Duitsland. Daarbij groeit ook de wil om de controle te ontdoeken.
Ibid., 6, November 1939, Ibid.
- (113) ONDER elke dekmantel die maar enigszins mogelijk is
Ibid.
- (114) op verdoken wijze via België naar Duitsland
A.A. an DGB, 2, November 1939, Akten DGB, Secreta.
- (115) Doss. *Spezial.Gestapo in Berlin*, België Nr. 1 (a).
- (116) Men wil liever verzaken aan de levering van de door Engeland gecontroleerde wol, dan zich de handel met Duitsland te laten wegnemen
RHM an A.A., 6, November 1939, A.A., Abt. W. Ha. Pol., Ha.
- (117) België is in de gelegenheid U de waren die U wenst te leveren
DS6 maart 1940.
- (118) Walther vliegtuigmotoren-zaak afgesloten. Tegenprestatie in grondstoffen 45 % van de koopprijs (elektrolietkoper en kobaltmetaal)
DGB an A.A., 30, November 1939, Akten DGB, Secreta.
- (119) die hun economisch vriendelijke instelling t.o.v. Duitsland niet onder stoelen of banken steken, die de "Engelse controle misleiden"
RHM and A.A., 14, Dezember 1939, A.A., Abt. W. Ha. Pol., Ha.
- (120) *VDP* 16 september 1939
- (121) Minister van Economische zaken in deze periode was Gustaaf Sap, beheerder van de Brusselse dochtermaatschappij van Siemens. Reeds in januari 1936 was Sap naar Berlijn geweest, en werd er ontvangen door officiële instanties.
- (122) 1/6 november 1939
- (123) Wat zou Duitsland door een bezetting van België economisch kunnen bijwinnen ?
- (124) Besluit : een bezet België - een grote belasting, HET BELANG VAN EEN NEUTRAAL BELGIË
VON BÜLOW an A.A., 6, November 1939, A.A., Ha. Pol., Wiehl, België.
- (125) *DAVIGNON AAN SPAAK*, 17 febr. 1938, DDB, t. V, p. 53.
- (126) Ibid., 30 nov. 1936, DDB, t. IV, p. 455.
- (127) AUGUST MONET in DNG 19 juli 1939
- (128) Eigenaardig in dat verhaal is wel een SD-Meldung van 27 maart 1940 waarin o.a. het volgende wordt vermeld : " Die Bezirkssparkasse Malmedy schickte vor einiger Zeit an ihre Vorstandsmitglieder ein vertrauliches Schreiben, in dem es heisst, die belgische Regierung könne nach einer Auskunft des Ministers Janson für die Sparkasse keine Bewähr mehr übernehmen, weil das Gebiet Eupen-

Malmedy bereits als an Deutschland zurückgegliedert zu betrachten sei" (*SD-Meldung an Reichsaussenministerium*, A.A., *Staatssekretär, Akten Belgien*). Hoe kwam men tot dergelijke informatie?

De spaarkas van Malmedy stuurde enige tijd geleden aan de leden van haar bestuur een vertrouwelijk schrijven waarin staat dat volgens minister Janson de Belgische regering geen borg meer kon staan voor de spaarkas, daar Eupen-Malmedy reeds als terug ingelijfd bij Duitsland moest beschouwd worden.

- (129) W. DE BOCK, La collaboration économique (...). In : *Contradictions*, n° 4, 7-12/1973, p. 165.
- (130) Arbeitsbericht des Generalbevollmächtigten des Ministerpräsidenten Generalfeldmarschall Göring für Sonderfragen der chemischen Erzeugung Dr. C. Krauch vor dem Generalrat. Ontwerp-rapport 20-21 april 1939. Aangehaald in : *J. Freymond, Le IIIe Reich et la réorganisation économique de l'Europe 1940-42*, Sythoff, Leiden, 1974 (Institut Universitaire de Hautes Études Internationales Genève, *Collection de relations Internationales*, 3), p. 81.
- (131) Zekerstelling van de noodzakelijke invoer in oorlog en vrede door de diversivering van het goederenverkeer met de buurlanden, maar ook om dieperliggende redenen, zoals het aanknopen van POLITIEKE betrekkingen via handelsbetrekkingen.
H.-E. VOLKMANN, *Aussenhandel und Aufrüstung in Deutschland 1933 bis 1939*, In : *Wirtschaft Rüstung am Vorabend des 2 Weltkrieges*, Draste Verlag, Düsseldorf, 1975, p. 84.
- (132) beslist MILITAIR-ekonomisch aksent
Ibid. pp. 101 en 82.
- (133) Ibid. p. 105.
- (134) Ibid., p. 111
- (135) Ibid., p. 112

Afkortingen

AA.	Auswärtiges Amt
DGA.	Deutsches Generalkonsulat Antwerpen
DGB.	Deutsche Gesandtschaft Brüssel
DNG	De Nieuwe Gazet
DS	De Standaard
IB	l'Indépendance Belge
LF	Le flambeau
LS	Le Soir
OKW.	Oberkommando der Wehrmacht
PP	Pouquoi Pas ?
RIM.	Reichsinnenministerium
RMWISS.	Reichsministerium der Wissenschaften
RWM. (RMW.)	Reichswirtschaftsministerium
V	Vooruit
VDP	La Voix du Peuple

ERRATUM

In het vorige nummer van het VMT 1980.3) werd op p. 34 de formule van de kapitaalkringloop gedeeltelijk foutief aangebracht : aan het begin van de regel moet $W - G$ worden : $G - W$. Inderdaad, eerst wordt Geld in Waren omgezet.